

SOLCS, PETJADES I FUTUR DE LA CULTURA POPULAR

Felip Munar i Munar

Jo crec que la cultura popular en mans del poble, en mans d'aquells «que no han pintat mai una regadora»¹, pot tenir un futur esplendorós, però no tindrà un present eficaç; és a dir: no es pot deixar la cultura popular «en mans del poble» perquè en sigui l'essència i en condicioni els eixos que l'han mantinguda fins ara. Ja no podem plantejar la cultura popular i tradicional com ho feien al segle XIX, o a mitjan segle XX. Però aquest plantejament ha d'anar acompanyat de molta sensatesa, de molt de sentit comú i de cap motivació aliena al sentiment que emana del fet cultural popular. La censura oculta consisteix a silenciar, desprestigiar o ridiculitzar les veus, els comportaments o el pensament d'aquells grups socials que difereixen o no s'adapten als models dominants. Per això és tan important una llei que constati la importància del patrimoni cultural no material, de la cultura popular i tradicional que sorgeix del grup que viu, treballa, es diverteix, etc. en un espai i en un temps determinat. Aquest patrimoni no es pot deixar en mans dels vaivens de les modes –que hi han d'ésser!–, dels gustos d'uns determinats grups o èpoques. Les institucions tenen l'obligació de donar recer a aquesta cultura, que ofereix unes fibres molt més sensibles que la resta del patrimoni i, per això mateix, esdevé tan fràgil; tant, que els mateixos protagonistes, sovint, no volen actuar-hi per por a no desvirtuar-la o buidar-la de sentit.

No hem de tenir por a utilitzar l'expressió cultura popular, ni recels o malfiances. Aquest patrimoni no és en un museu, ni en una vitrina; aquest patrimoni el portam dins nosaltres quan ballam a la plaça, en els nostres moviments, en les cançons, en les mirades, en les relacions que establim, en l'ús que feim de tot aquest bagatge viu que evoluciona amb les persones; és en els jocs tradicionals; i en els glosats; i en la cuina nostrada; i en les festes que celebrem. La nostra obligació és dotar-los de dignitat, de sentit local i universal, de bellesa i sentiments, de respecte i de voluntat expansiva. La cultura popular ha d'ésser sentida, viscuda fins al darrer alè per retornar-hi amb més força, ha d'ésser participativa, motivadora: ha d'obrir nous horitzons i ha de comportar una exquisida carta de presentació de la col·lectivitat que la té com a seva.

FOLKLORE I FOLKLORISME²

Recuperar una tradició, un costum, un ball, una cançó, etc., podria resultar, fins i tot, inoportú o una pèrdua de temps. És a dir: no és necessari tornar a batre damunt l'era per cantar cançons de batre, o per llavors organitzar

un ball; no importa recuperar una dansa perquè en aquest o aquell poble qualcú ha dit que es ballava; no importa organitzar estols de figueralers per fer un sequer i llavors un ball. S'ha d'emplenar de sentit allò que feim, s'ha de trobar una motivació adequada i respectuosa, però també sense por a seguir endavant. Sé ben cert que si no hi hagués hagut la «gosadia» de despullar-nos de les desfresses de la vestimenta «pagesa» a l'hora de sortir a ballar, estaríem com fa quaranta anys; o bé si no s'hagués acceptat la llibertat de moviments i de creació i recreació dels balls, ningú no s'hi sentiria atret; o no haguéssim estat capaços «de posar al dia» el món de la improvisació oral cantada. I amb això no vull dir que s'hagi d'innovar contínuament; el que vull dir és que hem de saber on som i cap on volem anar, i si les circumstàncies ens permetran seguir pels viarans proposats.

La cultura popular serà acceptada, sentida i viscuda pel poble o esdevindrà una rêmora estantíssima del passat. La cultura popular és, per tant, abans que res, un instrument de supervivència; però la supervivència exigeix la comprensió de la realitat immediata. No crec que un grup, uns individus determinats, puguin dur, des de qualsevol vessant, un projecte engrescador per a la col·lectivitat; és necessari que tots en siguem conscients, que tots –amb les diferències, amb els matisos, amb les opinions individuals que vulgueu– estem disposats a mirar més enllà del revolt que tenim al davant i saber sacrificar segons quin tipus de personalismes per poder avançar en grup. La cultura popular esdevé una força immensa, és una energia incalculable, una font inesgotable de recursos... però també de manipulacions, d'ansies de control –amagades sota una multitud d'aparents bones intencions–. Els elements com la història, el territori, la llengua, el sentiment o consciència de la pròpia identitat, la cultura, i, en menor mesura, l'inconscient col·lectiu, la memòria col·lectiva, el patrimoni col·lectiu, etc., són de tots i hem de malavejar que sigui volgut per tots.³

ARRELAMENT I SISTEMATITZACIÓ

La cultura popular i tradicional d'un territori conforma la manera de sentir, de relacionar-se, de viure, del col·lectiu que veu el món des d'aquest racó de la terra. Així com la cultura estandarditzada ofereix uns valors, uns coneixements, una interpretació de l'esdevenir de les persones des d'un punt de vista estructurat, la cultura popular i tradicional comporten actituds i sentiments que són necessaris per a la subsistència, la convivència i talaiar l'horitzó de manera esperançadora i estimulant.

I la cultura popular i tradicional és un bagatge immens de sabers, d'experiències, d'actituds, de vides; i també tot el patrimoni material. Des de la música, els

instruments, els balls, la indumentària, les festes, els costums, les tècniques i els oficis, la gastronomia, els jocs, els esports, les danses rituals, les representacions, les creacions literàries, els gegants, el bestiar. I la cultura, tota la cultura, però especialment aquesta, permet l'adaptació de l'home (tant de la persona com de la col·lectivitat) a l'entorn, al medi, a l'ambient on viu. I aquesta cultura no és cap peça de museu –com ja hem esmentat– que s'ha de guardar així com ha arribat per tradició, sinó que ha de saber emplenar els nous viarans que conformen les relacions en un món multicultural i interactiu, fruit dels canvis ràpids i sobtats de la nostra societat; i ha de saber mantenir, alhora, l'esperit que la va fer ressorgir. Es tracta d'una cultura viva, dinàmica, oberta, crítica, constructiva, creativa, que permet un desenvolupament total, que inclou continguts conceptuals, procedimentals i actitudinals; çò és: ensenya coses i accions, però també la manera com fer-les i la forma com tractar-les, sentir-les i viure-les.

La Llei de Cultura Popular i Tradicional⁴ nasqué amb la finalitat de donar rellevància a la cultura popular i tradicional, dignificar-la, en referència al fet que sovint és considerada d'inferior categoria que d'altres manifestacions culturals no tradicionals o populars, i amb la intenció de garantir la protecció i el foment de la cultura popular i tradicional de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, ordenant el marc jurídic general en què s'han de desenvolupar a les Illes Balears, les polítiques públiques en aquesta matèria.

CAP ON HA D'ANAR LA CULTURA POPULAR?

Si hi ha un col·lectiu divers, heterogeni, crític, dinàmic, creatiu, aquest és el de les persones, grups o entitats que treballen al voltant dels referents de la cultura popular i tradicional. Forma part de la seva mateixa forma d'actuar, de relacionar-se i d'avançar, ja que el món amb el qual s'interacciona també té aquestes mateixes accepcions.

Aquests grups no necessiten la tutela de l'administració, no és bo, ni convenient, ni saludable que tinguin cap mena de «supervisió» en forma de control institucional. És millor que des de les agrupacions, des de la base, s'organitzi una proposta d'actuació i que la institució corresponent li doni suport, en coordini les actuacions, les promoció i incentivi entre els Ajuntaments o entitats locals a través d'una planificació concertada. La cultura popular i tradicional ha de ser aquella que neix i surt de totes aquelles agrupacions que la viuen, l'ensenyen o mostren.

Però a més a més, la cultura popular ha de voler englobar tota la cultura i fer-ne una cultura popular. És a dir, ens hem de proposar convertir tota la cultura en popular, posar tota la cultura a l'abast de tothom; s'ha d'aspirar a la plenitud de la cultura pròpia, de la cultura autòctona. No és bo que els de fora ens vegin embogits en una diglòssia cultural, com si nosaltres no tinguéssim cultura estandarditzada, cultura en sentit ampli, sense adjectius. Vivim i patim una greu colonització cultural que ens fa perdre tot tipus de referents de base; sabem que és lògic que hi hagi un per-

centatge de cultura importada, però la cultura autòctona ha de mantenir la major part dels elements cohesionadors i identificadors del lloc i l'espai nostrats.

La identitat cultural, els actes de cultura popular i tradicional, s'han de basar en una sèrie de components⁵:

- La història, com a factor que cohesionava un col·lectiu i el diferencia d'altres pobles. La memòria col·lectiva del passat, de la història oral, dels fets que han condicionat les relacions entre les persones d'un lloc i un espai. Allò que som ara és el resultat d'un procés històric determinat, i cal conèixer-lo. Un repte de transcendència per al futur és recuperar els lligams entre la història i el present, ja que contribueix a fer possible la cohesió social, fruit de compartir uns mateixos costums o uns valors determinants.
- La llengua, com a factor aglutinador d'una col·lectivitat. Cal preservar la llengua del territori des de tots els vessants. I les manifestacions de cultura popular i tradicional han de tenir ben clar aquest referent lingüístic.
- La psicologia, és a dir, esbrinar quins són els trets que caracteritzen la naturalesa psíquica dels mallorquins d'avui. Quins són susceptibles de canviar o de continuar incidint en la naturalesa dels nostres actes. Les manifestacions de cultura popular i tradicional no es poden deslligar mai del simbolisme identitari⁶.
- La diferència, com a dret, com a valor, com a tret identitari. Tot allò que ens envolta ens aconduïx cap a l'homogeneïtzació, cap a la unificació, com si la diferència fos un pecat, una taca que s'ha d'abolir. La diversitat és riquesa, i la diferència n'és el factor comú, davant la cultura uniformitzadora dels poders econòmics. Per recuperar la identitat cal recuperar el nostre patrimoni intangible, l'explicació del perquè les coses ara són com són.

És a dir: identitat i cultura són dos eixos inseparables i en els quals hi conflueixen una bona part dels factors diferenciadors d'una col·lectivitat. Els materials populars són elements a partir dels quals es treballa el llenguatge, la música, la plàstica, etc. que conformen la capacitat de pensar, d'imaginar, d'establir relacions. I la memòria no pot ser un patrimoni passiu, sinó un valor que s'ha de posar constantment al dia.

PROPOSTES

A partir del que hem exposat, proposam una sèrie d'actuacions que encaminin l'actuació de tots els actants del món de la cultura popular i tradicional, les associacions, agrupacions, entitats, etc. fins als responsables de la política cultural del país.

- Introduir en l'ensenyament reglat d'educació primària i secundària dels centres docents de les Illes Balears propostes d'actuació, al llarg de tot el curs, sobre esdeveniments, festes, trobades, tallers, etc. de cultura popular i tradicional. Cal viure i sentir el batec de la nostra cultura popular i tradicional dins cada una de les aules dels nostres centres educatius.
 - Creació d'una línia d'ajuts –mitjançant convocatòria pública– per promoure l'edició i la difusió de propostes emmarcades en l'àmbit de l'ensenyament

ment reglat que s'avenguin amb els objectius emanats de la Llei 1/2002 de 19 de març de 2002 de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears.

- Dur a terme un pla de formació per als mestres i professorat a través dels Centres de Professorat i Recursos de Palma, Inca, Manacor, Menorca, Eivissa i Formentera, on la teoria i la pràctica conformin un programa complet del món de la cultura popular i tradicional de les Illes Balears, amb un pla de seguiment i assessorament als centres docents.
- Consolidar, ajudar, assessorar i potenciar el teixit associatiu de Mallorca (i de les Illes Balears) responsable de l'organització d'actuacions emparades per la Llei 1/2002 de 19 de març de 2002.
- Creació d'una xarxa estable de programació, repartida en tot el territori de la nostra Comunitat Autònoma, i a través de les xarxes dels territoris amb llengua catalana i en d'altres de l'exterior, amb la finalitat de mostrar, engrandir, professionalitzar i dignificar tots els actes de cultura popular i tradicional de les Illes Balears.
- Discriminar positivament les actuacions, les edicions –llibres, discs, dvd, etc.– que emanen de la nostra cultura popular i tradicional, que no poden competir en igualtat de condicions amb les actuacions i edicions que vénen de fora o que, estant dins el nostre territori, pertanyen a cultures foranes o imposades.
- Vetllar per la presència d'aquests tipus d'actuacions en les activitats institucionals tot establint un calendari d'actuacions i suports que es rebran.
- Crear una línia d'ajuts, transparent i efectiva, per als desplaçaments de grups, artistes, etc. que conformen el nostre teixit de cultura popular i tradicional, entre illes i cap a l'exterior.

- Creació d'un portal a internet amb la història, fesomia, integrants, format, actuacions, etc. de tots els grups i persones que es dediquen al món de la cultura popular i tradicional a les Illes Balears. Això pot incloure documentals, reportatges, videoclips, etc., i la seva potenciació en els mitjans de comunicació públics. Això implica la creació d'una base de dades actualitzada que ha d'esdevenir una de les plataformes de presentació i llançament de la nostra cultura popular i tradicional.

Notes

1. JANER MANILA, Gabriel (1985); «El paper de l'educació en la dinàmica de la cultura», dins *La cultura popular a debat*. Fundació Serveis de Cultura Popular. Editorial Alta Fulla. Barcelona, pp. 180-19).
2. Vg. ORIOL I CARAZO, Carme (2002); *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Cossetània Edicions. Valls, pp. 32-37.
3. DAMIÀ DURAN (2001); *Els tambors de l'alba*. Col·lecció Pàssera, 3. Mallorca, pp. 80- 81.
4. Llei 1/2002, de 19 de març de cultura popular i tradicional de les Illes Balears.
5. En aquest apartat en hem basat en les conferències d'Isidor Marí, Gabriel Janer Manila i Josep M. Llompart, impartides al Centre de Cultura Popular l'any 1984, arrellegades sota el títol: Cultura popular i llengua. Aquestes iniciatives foren presentades per l'autor en les VI Jornades de Cultura Popular i Tradicional celebrades a Alcudia (2007).
6. Revista *Gea. Quadern de la Terra*, núm. 15, juny 2004. Edita Fundació SA NOSTRA. Hi escriuen: Sebastià Verd, Antoni Torrens (entrevista), Lina Sansano (entrevista), Andreu Ramis (entrevista).

NOTÍCIES CARAMELLAIRES

Josep Vicent Frechina obre les IV Trobada de Música Mediterrània

Josep Vicent Frechina, coordinador de CARAMELLA, va ser l'encarregat de fer la conferència inaugural de les IV Trobades de Música mediterrània, organitzades a Torroella de Montgrí els dies 1, 2 i 3 de maig i dedicades, enguany, a les comarques del País Valencià. La xerrada, «Música valenciana, catalanitat i mediterrània: una identitat problemàtica?», va ser pronunciada davant d'un nombrós públic que va mostrar-se especialment receptiu a les propostes i afirmacions plantejades.

